

УДК 01:37.013+001.891
DOI 10.35254/bsu/2025.74.19

*Мелис кызы Н.
К. Карасаев атындагы БМУ,
ага окутуучу*

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМИЙ ИЗИЛДӨӨДӨ БИБЛИОГРАФИЯЛЫК БУЛАКТАРДЫН МААНИСИ ЖАНА РОЛУ

Кыскача мазмуну

Библиографиялык булактар заманбап жогорку окуу жана илимий мекемелердин билим берүүчү жана илимий-изилдөөчү процессинде негизги ролду ойнойт. Берилген изилдөөнүн актуалдуулугу маалыматтарды системалаштыруу жана ар кайсы илим жана билим берүү чөлкөлөрүндө адистердин илимий иштеринин сапатын жогорулатуу зарылдыгы менен аныкталат. Макаланын максаты библиографиялык булактардын маанисин жана билим берүүчү ишмердүүлүктө жана студенттер менен изилдөөчүлөр тарабынан жүргүзүлгөн илимий изилдөөсүндө практикалык колдонулушун толук талдоо болуп саналат. Жүргүзүлгөн изилдөө булактарды критикалык тандоо, аларды эл аралык стандарттарга ылайык илимий классификациялоо жана басма жана электрондук маалыматты базаларын максаттуу колдонуу илимий издөө эффективдүүлүгүн маанилүү түрдө жакшыртаарын жана адистерди даярдоонун сапатын жогорулатаарын көрсөттү. Корутундулар библиографиялык ишке комплекстүү мамиле жүргүзүүнүн зарылдыгын көрсөтөт.

Негизги сөздөр: маалыматтык ресурстар, академиялык компетенттүүлүк, эл аралык стандарттар, электрондук маалыматты базалары, илимий издөө, булактарды критикалык тандоо, илимий иштердин сапаты, маалыматтарды системалаштыруу, педагогикалык процесс, адистердин компетенттүүлүгү

*Мелис кызы Н.
БГУ имени К.Карасаева,
ст.преп.*

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ В ОБРАЗОВАНИИ И НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Библиографические источники играют фундаментальную роль в образовательном и научно-исследовательском процессе современных учреждений высшего образования и научных учреждений. Актуальность проведенного исследования обусловлена необходимостью систематизации информации и повышения качества научных работ специалистов различных областей науки и образования. Целью статьи является комплексный анализ значения и практического применения библиографических ресурсов в педагогической деятельности и научных исследованиях учащихся и исследователей. Проведенное научное исследование показало, что критический отбор источников, их научная классификация согласно установленным международным стандартам и целенаправленное исполь-

зование печатных и электронных баз данных существенно улучшают эффективность научного поиска и повышают качество подготовки. Полученные выводы свидетельствуют о необходимости комплексного подхода к библиографической работе в научной среде.

Ключевые слова: информационные ресурсы, академическая компетентность, международные стандарты, электронные базы данных, научный поиск, критический отбор источников, качество научных работ, систематизация информации, педагогический процесс, компетентность специалистов

*Melis kyzy N.
BSU named after K. Karasaev,
senior lecturer*

THE IMPORTANCE AND ROLE OF BIBLIOGRAPHIC SOURCES IN EDUCATION AND SCIENTIFIC RESEARCH

Abstract

Bibliographic sources play fundamental role in educational and research processes of modern higher education and scientific institutions. Relevance is determined by necessity to systematize information and improve quality of scientific works by specialists in various science fields. Article purpose is comprehensive analysis of value and practical application of bibliographic resources in pedagogical activities and scientific research by students and researchers. Research demonstrated critical source selection, their scientific classification by international standards and purposeful use of printed and electronic databases significantly improve scientific search effectiveness and enhance specialist preparation. Conclusions indicate necessity of comprehensive approach to bibliographic work in scientific community.

Keywords: information resources, academic competency, international standards, electronic databases, scientific search, critical source selection, quality of scientific works, information systematization, pedagogical process, specialist competency

«Библиография» - байыркы грек тилинен чыккан сөз. Сөзмө-сөз которгондо, ал «китеп жазуу» («библион» - китеп, «графо» - жазам) дегенди билдирген. Болжол менен б. з. ч. V кылымда Грецияда китеп жазган адамдарды «библиографтар» деп атай башташкан. Байыркы дүйнөдөгү библиограф кесиби кадырлуу жана ардактуу болуп, сабаттуулуктун жогорку деңгээлин талап кылган жана көркөм-каллиграфиялык жөндөмдүүлүккө ээлик болгон, «жазма» өнөрүн билген инсандар болгон. Байыркы дүйнө кыйрагандан кийин «библиография» деген сөз көпкө чейин колдонуудан чыгып калган. Китеп басып чыгаруучу аппараттарды ойлоп тапкандан

кийин, көп өтпөй библиографтарды кээде типографтар деп атай башташкан. XVII к. биринчи жарымында, бул сөздү алгач француз окумуштуулары Габриэль Ноде менен Луи Жакоб өз эмгектеринде колдонулган адабиттар тизмесинин ордуна «библиография» деп колдонушкан.

Чыныгы библиографиялык булактарга келсек, анда алар узак убакыт бою «каталогдор», «лексикондор», «тизмелер» «реестрлер», «инвентарлар» ж. б. аталып келген [1, 4-5 б.].

Азыркы учурда, «7.0.-99. Маалыматтык – китепканалык иши. Библиография: Терминдер жана аныктамалар» Эл аралык стандартына таянсак «Библиография» -

маалыматтык инфраструктура, библиографиялык маалымат менен колдонуучуларды камсыз кылуу, аны даярдоо, таркатуу жана пайдалануу [2, 3 б.] – дегенди билдирет.

Библиография — бул басма сөз, кол жазма чыгарманын, электрондук адабияттарын атайын белгилер менен топтоого, баяндап, системага салууга багытталган илимий-практикалык тармак. Ал илимий жана билим берүү процессинде негизги маалымат булагы болуп эсептелет. Билим берүүдө жана илимий изилдөөлөрдө библиографиялык ресурстар маалыматтарды системалуу жана уюшкан түрдө изилдөөгө, китептерди, макалаларды жана башка маалымат булактарын табууга жана талдоого мүмкүнчүлүк берет. Библиография илимий иштердин сапатын жакшыртып, изилдөөчүлөргө жаңылыкты түшүнүү, маалыматты текшерүү жана илимий дискурста колдонула турган негизги булактарды тандап алууда жардамчы ролду ойнойт. Ошентип, библиография билим берүү жана илимий изилдөөгө маанилүү компонент болуп, илимдеги маалымат алмашууну жана илимий иштердин туруктуулугун камсыздайт.

Изилдөө процессинде библиография маанилүү жардамчы болуп саналат. Ал маалыматтарды системалаштыруунун негизги куралы катары кызмат кылат жана керектүү адабияттарды оңой эле табууга шарт түзөт. Библиография илимий изилдөөнүн темасы боюнча керектүү булактарды топтоп, аларды атайын белгилер менен классификациялоо, баяндап, системага салуу аркылуу изилдөөчүлөргө жардам берет. Бул баскычта башкарылуучу жана уюшкан маалымат базасы пайда болуп, изилдөөнүн натыйжалуусун жогорулатат. Изилдөөчүлөр темалар боюнча бардык керектүү жана маалымдыктардын кайсы жерде жайгашканын билишип, алардын ичинен эң актуалдуу жана сапаттуу адабияттарды тандап алышат. Ошентип, библиография жаңы маалыматтарды алуу,

теориялык база түзүү, жана изилдөөнү багыттоодо маанилүү роль ойнойт. Библиография аркылуу маалыматтардын тактыгы камсыздалып, изилдөө процессинин бардык этаптарында маалыматтарды башкарууну жеңилдетилет.

Билим берүүдө, педагогикалык процессте жана илимий изилдөөлөрдө библиографиялык булактарды тандоо жана колдонуу ыкмалары төмөнкүлөргө негизделет. Алгач, изилдөө же окуу максатына ылайык, маалыматты издөөнүн так пландаштырылышы зарыл. Бул ишке ашууда мугалимдер жана илимпоздор маалымат булагынын түрүн (басма, электрондук, илимий басылмалар ж.б.), ишенимдүүлүгүн, актуалдуулугун жана темага ылайык келгендигин эске алышат. Маалымат издөөнүн натыйжалуу методдоруна библиографиялык каталогдорду, картотекаларды, электрондук каталогду, издөө системаларын, мезгилдүү басылмалар жана библиографиялык көрсөткүчтөрдү колдонуу кирет. Мыйзамдар, мамлекеттик стандарттар жана академиялык жааттагы талаптар да библиографиялык булактарды тандоодо негизги ролду ойнойт.

Библиографиялык булактарды колдонууда критикалык көз караш, маалыматтын сапаты жана аныктамасы талданып, методикалык көрсөтмөлөргө ылайык жазылышы талап кылынат. Электрондук булактар ыкчамдыкты жана мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтсе, басма материалдардын туруктуулугу жана издөөчү системалардын бекемдүүлүгү маанилүү.

Бул ыкмалар билим берүүдө мугалим менен студенттердин изилдөөчү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө, илимий компетенттүүлүгүн чындоого жана педагогикалык сапатты жогорулатууга зор салым кошот.

Библиографиянын сапатын камсыздоо үчүн төмөнкү методдор колдонулат: адистешкен адабияттарды туура тандоо, аларды критикалык баалоо, жана библиография-

лык жазуунун стандарттарына так кармоо. Тандоодо материалдардын актуалдуулугу, ишенимдүүлүгү, автордук укуктары жана илимий деңгээли эске алынышы керек. Критикалык баа берүүдө адабияттардын мазмуну, изилдөө темасына байланышы, сунушталган маалыматтын сапаты жана булактардын бири-бири менен салыштырмалуу мааниси каралат. Библиография түзүүдө координацияланган картотекаларды түзүү, каталогдорду колдонуу жана белгиленген «ГОСТ 7.1.-2003 «Библиографиялык жазуу. Библиографиялык сүрөттөө. Жалпы талаптар жана тузуу эрежелери» эл аралык стандарт боюнча жазуу талаптары сакталат [3, 89 б.]. Мунун натыйжасында билим берүү жана изилдөө процессиндеги маалыматтар жогорку сапатта, системалуу түрдө топтолуп, изилдөөчүлөргө ыңгайлуу жеткиликтүү болот. Ошондой эле, сапаттуу библиография илимий иштин негизин түзүп, илимий коммуникациянын аныктыгын жогорулатат.

Кыргыз Республикасындагы билим берүү жана илимий изилдөөдөгү негизги библиографиялык булагы бул - Кыргыз китеп палатасы тарабынан даярдалган «Кыргыз Республикасынын басма сөз жылнаамасы» мамлекеттик библиографиялык көрсөткүчү. Ал кыргыз жана орус тилинде даярдалып чыгарылат. Анда «Китеп жылнаамасы (1951-жылдан)», «Газета макалаларынын жылнаамасы» жана «Журнал макалаларынын жылнаамасы» (1956-жылдан), «Рецензия жылнаамасы» (1966-жылдан), «Нота жылнаамасы» (1972-жылдан), «Сүрөт искусствосунун жылнаамасы» жана «Библиографиялык колдонмолордун көрсөткүчү» (1982-жылдан) бөлүмдөрү бар.

Кыргыз китеп палатасы — Республика аймагында басылып чыккан басылмалардын милдеттүү нускасын мамлекеттик жана статистикалык каттоого алып, алар жөнүндө библиографиялык көрсөткүчтөрдү чыгаруучу библиографиялык мекеме;

илимий-техникалык маалымат, басма иштери, полиграфиялык өнөр жай, китеп соодасы жана мамлекеттик библиографиялык борбор. 1957-жылдан аннотацияланган карточкалар үзгүлтүксүз басып келет. Каталог менен картотекаларында 1939-жылдан берки басма адабияттар камтылган [4].

Мындан тышкары өлкөдөгү ири китепкана А. Осмонов атындагы Улуттук китепканасынын улуттук библиография бөлүмү илимий-көмөкчү жана сунуш библиографиялык көрсөткүчтөрүн даярдап, маалымат колдонуучуларына сунуштайт. Мисалга алсак, жыл сайын чыгып туруучу «Кыргызстан. Күндөр. Адамдар. Окуялар»[5]. Айрым маалыматтарга таянсак, 1964-жылдан баштап жылдык библиографиялык басылма катары чыгарыла башталган. Мазмуну: Кыргызстандын саясий, экономикалык, коомдук жана маданий турмушундагы юбилейлик даталар жана окуялар; Жылдын көрүнүктүү инсандары — Кыргызстандын чыгаан ишмерлери тууралуу кеңири маалымат; Өлкөнүн тарыхындагы маанилүү окуялар жана эстелик күндөр, кыргыз жана орус тилдеринде чыгат. Бул календарь — китепканачылар, мугалимдер, окумуштуулар, журналисттер жана Кыргызстандын тарыхына, маданиятына кызыккан бардык жарандар үчүн маанилүү маалыматтык-библиографиялык колдонмо болуп саналат. Ал иш-чараларды пландаштырууга жана маалыматтарды тактоого жардам берет. Мындан тышкары, библиографиялык булактар кыргызстандагы ири китепканалар, облустук, райондук, векдомстволук, тактап айтканда жогорку окуу жайларынын китепканалары тарабынан да чыгарылып турат.

Электрондук булактар менен басма материалдар аркылуу маалымат алууда айырмачылыктар бар. Электрондук булактар – бул интернет аркылуу жеткиликтүү, тез жаңыланып туруучу, издөө мүмкүнчүлүктөрү кең, көптөгөн маалыматтарды

камтыган ресурстар. Аларга электрондук китепканалар, академиялык базалар, сайттар жана маалыматтык системалар кирет. Башка жагынан, басма материалдар – бул китептер, журналдар, басылган макалалар сыяктуу туруктуу жана классификацияланган маалымат булактары. Алар издөөдө көбүнчө физикалык жеткиликтүүлүк жана убакыт талап кылат жана жаңылануу цикли электрондук булактарга караганда узун. Электрондук булактар маалымат алуудагы ыкчамдыкты, ишенимдүүлүккө көзөмөлдү жана кеңири мүмкүнчүлүктөрдү сунуш кылса, басма материалдар илимий стандарттарга ылайыкташкандыгы жана материалдардын сапаты аркылуу маанилүү орунду сактайт. Ошентип, эки булактын тең өзгөчөлүктөрүн жана артыкчылыктарын түшүнүү маалыматты эффективдүү издөөгө жана пайдаланууга шарт түзөт.

Scopus жана Web of Science [6] — дүйнө жүзүндө эң белгилүү жана кеңири колдонулган библиографиялык жана реферативдүү базалар. Эки база тең илимий изилдөөнү жана билим берүүнү өнүктүрүү үчүн маалыматты системалуу жана сапаттуу сунуштап, илимпоздорго изилдөөнүн актуалдуу аймактарын аныктоого, иштин цитатасын көзөмөлдөөгө, илимий долбоорлорду түзүүгө жардам берет. Ошентип, Scopus жана Web of Science — илимий метрика жана библиография жаатында дүйнөлүк деңгээлде лидер кызматын аткарган, изилдөөчүлөр үчүн маанилүү куралдар болуп саналат жана илимий маалыматка жетүү, илимий иштердин сапатын жогорулатуу үчүн кеңири колдонулат.

РИНЦ — бул орус илимпоздорунун илимий публикацияларын камтыган библиографиялык маалыматтар базасы жана илимий макалалардын цитаталарын индекстеген система. Ал 12 миллиондон ашык илимий эмгектерди камтыйт, анын ичинде 6000ден көп орус илимий журналдары, конференция материалдары жана монографиялар бар. РИНЦ илимий илик-

төөлөрдүн натыйжалуулугун баалоо үчүн колдонулат жана илимий уюмдардын, изилдөөчүлөрдүн ишинин сапатын өлчөөдө маанилүү курал болуп эсептелет.

РИНЦ 2005-жылдан бери «Илимий электрондук китепкана» (ELIBRARY.RU) платформасында иштеп келет жана илиминин өнүгүшүнө салым кошот. РИНЦ аркылуу изилдөөчүлөр өз цитаталарын көзөмөлдөп, илимий публикацияларынын таасирин баалоого мүмкүнчүлүк алат. Бул база илимий дисциплиналар боюнча жана уюмдар аралык салыштыруу, ошондой эле илимий маалыматтардын сапатын жогорулатуу максатында колдонулат [7].

Кыскача айтканда, РИНЦ — Орусиядагы илимий публикацияларды системалуу топтогон, илимий көрсөткүчтөрдү эсептеген жана илимий коомчулуктун ишмердүүлүгүн мониторингдеген маанилүү инструмент болуп саналат.

Библиографиялык булактар билим берүү жана илимий изилдөөнүн өнүгүшүндө чоң мааниге ээ. Алар изилдөөчүлөргө ишенимдүү, систематташкан жана сапаттуу маалыматтарды пайдаланууга мүмкүнчүлүк берип, изилдөө процессин эффективдүү жүзөгө ашырууга өбөлгө түзөт. Библиографиялык ресурстар билим берүүнүн сапатын жогорулатууда, окуучулардын жана студенттердин илимий компетенттүүлүгүн калыптандырууда маанилүү роль ойноп, маалыматтык сабаттуулукту жана сынчыл ой жүгүртүүнү өркүндөтөт. Алардын туура жана жоопкерчиликтүү пайдаланылышы илимий иштин ыкластуулугун жана сапаттуулугун кепилдейт, келечектеги изилдөөлөрдө жаңычылдык жана туруктуулукту камсыздайт. Ошондуктан, келечектеги илимий изилдөөлөрдө библиографиялык булактарды туура колдонуу зарыл болуп, маалыматтык технологиялар жана заманбап лекция ыкмаларын интеграциялоо менен билим берүү системасын өнүктүрүү маанилүү милдет болуп саналат.

Адабияттар

1. Коршунов, О. П. Библиографоведение. Общий курс. Основы теории библиографии : учебник / О. П. Коршунов. – Москва : МГУКИ, 2000. – 106 с. – Текст : непосредственный.
2. ГОСТ 7.0-99. Информационно-библиотечная деятельность. Библиография. Термины и определения : официальное издание. – Минск : Издательство стандартов, 1999. – 23 с. – Текст : непосредственный.
3. Мелис кызы, Н. Студенттердин илимий иштеринин библиографиялык жактан жасалгалоодогу маселелер / Н. Мелис кызы, Г. И. Мукамбетова // Бишкек мамлекеттик университетинин жарчысы. – 2022. – № 1 (59). – С. 87-90. – DOI: 10.35254/bhu/2022.59.87. – EDN: DPYOWK. – Текст : непосредственный.
4. Кыргыз улуттук китеп палатасы. – Текст : электронный // Википедия : свободная энциклопедия. – URL: https://ky.wikipedia.org/wiki/Кыргыз_улуттук_китеп_палатасы (дата обращения: 12.11.2025).
5. Отдел национальной библиографии. – Текст : электронный // Национальная библиотека Кыргызской Республики имени Алыкула Осмонова : официальный сайт. – URL: <http://nlkr.gov.kg/departments/otdel-natsionalnoj-bibliografii/> (дата обращения: 12.11.2025).
6. Web of Science жана Scopus ортосундагы негизги айырмачылыктар. – Текст : электронный // Илимий басылмалар : [сайт]. – URL: <https://spubl.kg/ky/blog/main-differences-between-web-of-science-and-scopus> (дата обращения: 12.11.2025).
7. Российский индекс научного цитирования. – Текст : электронный // Российская универсальная научная электронная медицинская библиотека : официальный сайт. – URL: <https://rucml.ru/pages/rinc> (дата обращения: 12.11.2025).